

СИСТЕМА НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Ліліана ПРОКОПЕНКО (Одеса)

У статті запропонована система завдань і вправ для поетапного формування умінь і навичок монологічного мовлення у системі взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності.

В статті предложена система заданий и упражнений для поэтапного формирования умений и навыков монологической речи в системе взаимосвязанного обучения видам речевой деятельности.

Ключові слова: професійне монологічне мовлення, методичні опори

Особливу значущість в умовах вирішення проблеми формування професійного мовлення майбутніх учителів набуває навчання монологу як складової індивідуального стилю педагогічного мовлення.

Проблема навчання монологічного мовлення в останні роки стала предметом пильної уваги багатьох учених. У зв'язку з вирішенням загальної мети формування україномовного професійного мовлення майбутніх фахівців (педагогів і студентів нефілологічного профілю) проблему розвитку монологічного мовлення порушують Л. В. Барановська, С. А. Вдовцова, Л. М. Головата, І. П. Дроздова, Л. М. Златів, Н. М. Івашкіна, О. І. Кретьова, Л. В. Лучкіна, Т. Г. Окуневич, Н. Л. Тоцька та інші. Разом з тим, незважаючи на прагнення методистів виявити найбільш ефективні шляхи навчання продуктивних видів мовленнєвої діяльності та накопичений певний досвід із питань викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», рівень володіння вміннями професійно спрямованого монологічного мовлення студентів-нефілологів залишається невисоким. Крім того, у практиці навчання викладачам постійно доводиться долати проблему відсутності навчальних матеріалів, у яких бралися б до уваги особливості власне монологічного мовлення та враховувалася специфіка сфери усного професійного спілкування майбутнього фахівця. Означене зумовлює необхідність подання комплексу апробованих навчальних матеріалів, покликаних підвищити ефективність навчання монологічної форми професійного мовлення. Мета запропонованої статті – здійснити методичне обґрунтування системи навчання комунікативно значущих типів монологічних висловлювань, комплексу завдань для поетапного формування навичок і умінь монологічного мовлення в системі взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності.

Як відомо, успішність процесу розвитку будь-яких умінь зумовлена змістом навчання. При відборі змісту навчання продукування монологічних висловлювань у професійній сфері нами враховувався той факт, що монологічне мовлення є складним видом мовленнєвої

діяльності, має високий пізнавальний і діяльнісний потенціал, становить «інтраперсональний мовленнєвий акт» [1, 474].

Охарактеризуємо основні складники запропонованої системи навчання професійного монологічного мовлення спеціалістів галузі фізичної культури і спорту на основі текстів спеціальності.

Отже, *перший компонент* змісту навчання – це текст за фахом. Текстосцентричний підхід до мови передбачає підбір текстів-зразків, що мають типологічні характеристики певних жанрів мовлення, і подає мову як систему підсистем, яка функціонує в різних сферах комунікації.

Ураховуючи результати досліджень щодо типології та особливостей структури навчальних текстів (І. Д. Ізаренков, Л. М. Златів, В. С. Ледньов, Т. В. Симоненко та ін.), в основу добору текстів, окрім лінгвістичних і змістовних оцінок, було покладено дидактичні і психолінгвістичні критерії, що співвідносяться з цільовою спрямованістю навчання професійного мовлення, стадіями формування умінь і навичок монологічного мовлення, завданнями розвитку особистості фахівця, відповідності спеціалізації студентів, сучасності, актуальності й репрезентивності мовного матеріалу.

Відомо, що створення тексту конкретного жанру та стилю є багатоступеневим процесом. Сучасна лінгвістична теорія жанрів (Ф. С. Бацевич, Н. Д. Бурвікова, В. М. Мещеряков, Л. Г. Антонова й ін.) надає можливості відібрати і мінімізувати істотну інформацію для навчання умінням мовленнєвої діяльності. Значення жанрової теорії для навчання студентів мовленнєвої діяльності у професійній сфері полягає у тому, що знання композиційної форми, стилістичних засобів і типового змісту забезпечує більш продуктивну діяльність з сприйняття і розуміння тексту, а також правильне його створення. Жанрові різновиди навчально-педагогічної взаємодії вчителя фізичної культури безпосередньо залежать від змісту уроку, а також від тих конкретних форм фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи, яку він проводить. Так, серед найбільш затребуваних виокремлюємо: динамічний опис процесів та рухових дій, визначення, характеристика (описова, порівняльна, класифікаційна), узагальнення, повідомлення, подієвий та оцінно-аналітичний коментар, репортаж, жанри етикетного мовлення тощо.

Слід наголосити й на тому, що формування навичок монологічного мовлення тісно пов'язане із навчанням діалогічного спілкування й інших видів мовленнєвої діяльності – слухання і читання. У зв'язку з цим, на сучасному етапі розвитку методики навчання мови студентів нефілологічних факультетів стало можливим і затребуваним взаємозв'язане навчання видів мовленнєвої діяльності, що розглядається науковцями (І. О. Зимня, О. Д. Митрофанова, М. Д. Кир'ян,

Г. О. Михайловська, В. І. Статівка) як найбільш ефективний шлях формування мовленнєвих умінь. Визначено, що в умовах дефіциту навчального часу він дає змогу без спеціальних витрат забезпечити денотативний план монологічного і діалогічного мовлення студентів, демонструвати зразки вживання досліджуваних мовних одиниць.

В основі навчання кожного виду мовленнєвої діяльності лежить система вмінь. Так, за результатами досліджень О. О. Тарлаковської, сформованість у вчителя вміння впливового монологічного мовлення визначають дві основні складові: логічна і риторична [3]. Таким чином, навчання студентів професійного монологічного мовлення передбачає, з одного боку, формування так званих базових монологічних умінь реалізовувати змістову і логіко-структурну програму висловлювання, а з іншого умінь, пов'язаних з здійсненням комунікативного наміру адекватно завданням і умовам спілкування, а також реалізацією тактик усного публічного мовлення. Кожне з названих умінь формується за допомогою спеціальної системи вправ, до якої належать як комбіновані вправи, що «містять комбінацію завдань для формування умінь в декількох видах мовленнєвої діяльності на основі одного мовно-мовленнєвого матеріалу»[2, 112], так і традиційні, розраховані на відпрацьовування умінь говоріння в монологічній формі.

Отже, *другий компонент* змісту навчання – це комбінація завдань, які, з одного боку, спрямовані на сприйняття і осмислення особливостей функціонування мовних одиниць у тексті, а з іншого – на цілеспрямоване формування умінь монологічного мовлення при паралельному розвитку й інших видів мовленнєвої діяльності. У такій системі текст використовується і як основа для переказу, і як зразок для спостереження за використанням мовних одиниць майстрами слова, і як джерело інформації для продукування власних висловлювань монологічного виду.

Схематично структуру практичного методу одночасного формування умінь у декількох видах мовленнєвої діяльності з домінуючим завданням навчання говоріння (у монологічній формі) можна подати так:

Вправа. Прочитайте текст «Здоровий спосіб життя: мода чи необхідність?». Назвіть головну думку тексту. Визначте стиль і тип тексту.

Завдання 1. Стисло перекажіть текст, використовуючи такий спосіб діяльності: виокремте мікротеми, передайте зміст кожної мікротеми одним-двома реченнями.

Завдання 2. Чи простежується в тексті ставлення автора до предмета мовлення? Відтворіть в пам'яті слова, що мають емоційно-експресивну

забарвленість. Яка їх роль у тексті? Побудуйте пояснення на зразок роздуму: теза – аргументи – висновок. Аргументи добирайте з тексту.

Завдання 3. Побудуйте діалог, обмінюючись думками з питань: «Що ми робимо для свого здоров'я щодня?», «Чи великі витрат вимагає здоровий спосіб життя?». Використовуйте інформацію з тексту.

Завдання 4. Відомий давньогрецький лікар Гіппократ стверджував: «Сильний дух рятує слабке тіло», «Ні перенасиченість, ні голод, ні будь-що інше не піде на користь, якщо переступити міру природи». Розгорніть думку автора у невелике монологічне висловлювання типу роздуму, використавши подані афоризми як тези або аргументи.

Завдання 5. Уявіть ситуацію. Вас, як учителя фізичної культури, запросили на тематичні батьківські збори з проханням виступити з повідомленням інформативного характеру на тему «Здоров'я молоді». Визначте основні параметри: особливості аудиторії, продумайте тип, мету, основну ідею висловлювання, підготуйте текст виступу.

Крім того, ефективному формуванню вмінь професійного монологічного мовлення сприяє використання методу візуальних опор.

Отже, *третій компонент* – модель (схема) тексту. Принцип предметного аналізу тексту і його денотативного подання був сформульований М. І. Жинкіним і в аспекті процесу розуміння тексту одержав теоретичну інтерпретацію й експериментальне підтвердження в роботах Г. Д. Чистякової, А. Н. Новикова. Проблема використання моделювання (схематизування), як методу пізнання об'єктів через моделі (схеми), розробляється в психолого-педагогічних дослідженнях О. І. Айдерової, В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, Н. Г. Салміної та інших. Підкреслимо також, що суттєві ознаки і зв'язки, зафіксовані в моделі, стають наочними для студентів тоді, коли ці ознаки і зв'язки були виокремлені самими студентами. Ці положення і мотивують звернення до предметного рівня тексту і його схематичного втілення не тільки у процесі розуміння тексту, але і його відтворення, адже складання студентом моделей тексту організує його мислення, визначає фактологічну повноту і послідовність висловлювання, іншими словами, формує основу саморегуляції мовної поведінки.

Розглянемо варіанти завдань для оволодіння основами монологічного мовлення з урахуванням функціонально-сміслових типів висловлювання, його жанрової приналежності і використанням візуальних опор. Так, значну увагу варто приділити вивченню різних способів зв'язку речень у тексті, структурним і смисловим особливостям організації тексту визначеного жанру. На цьому етапі широко використовується така вербальна опора як логіко-структурна схема, що забезпечує логічну послідовність висловлювання і створює можливості для варіювання змісту залежно від реальних обставин.

Насамперед продемонструємо особливості практичних методів удосконалення вмінь створювати текст у жанрі «визначення поняття».

Завдання. Прочитайте подані тексти-визначення. 1. Перевірте, чи збігається їх будова із характерними для цього жанру моделями: Назва поняття – родове (або більш загальне) поняття – суттєві ознаки 2. Побудуйте висловлювання-визначення поняття на основі поданої моделі та довідкових матеріалів: *Загартовування* — це..., спрямований на... *Матеріали для довідок:* *Більш загальне поняття:* система тренування; комплекс гігієнічних заходів; засіб профілактики захворювань; різновид фізичної культури. *Суттєві ознаки:* організм пристосовується до добових, сезонних, періодичних або раптових змін температури, освітлення тощо; підвищуються функціональні можливості організму, зміцнюється імунна система.

Прийоми удосконалення вмінь створювати текст у жанрі визначення поняття доцільно застосовувати у комбінованих вправах, насамперед під час опрацювання текстів-описів. Оскільки опис, зокрема його різновид – характеристика, є одним з найчастотніших функціонально-сміслових типів мовлення у професійній комунікації фахівців сфери фізичної культури і спорту, доцільно використовувати вправи типу:

Завдання Прочитайте текст «Основні фізичні якості людини».

Визначте стиль і головну думку тексту. 1. Поміркуйте, чи можна поданий текст назвати описовою характеристикою? Чим відрізняються науковий і художній описи? Побудуйте відповідь на зразок *пояснення* (теза – аргументи – висновок). Як аргументи використайте матеріали, отримані після виконання наступного завдання.

2. Названі характерні риси опису проілюструйте прикладами з тексту:

- а) основне смислове навантаження несуть іменники і прикметники:
- б) широко використовуються слова з просторовим значенням:
- в) використання дієслів у теперішньому часі:
- г) однотипність форм присудків:
- д) поширеність складнопідрядних речень:
- е) паралельний тип зв'язку речень у тексті:

3. У наведеному вище тексті визначте межі таких типових компонентів структури описів: 1) Зачин.

2) Основна частина: а) найменування поняття й розкриття його у визначенні; б) перелік суттєвих ознак поняття з прикладами, коментарями; в) опис особливостей прояву ознак предмета у зіставленні (взаємодії) з іншими предметами.

3) Кінцівка.

4. Знайдіть фрагменти тексту, що відповідають визначенню поняття, прокоментуйте його композиційну схему. На основі контексту побудуйте

дефініції до підкреслених слів. 5. Перекажіть текст на основі поданої схеми.

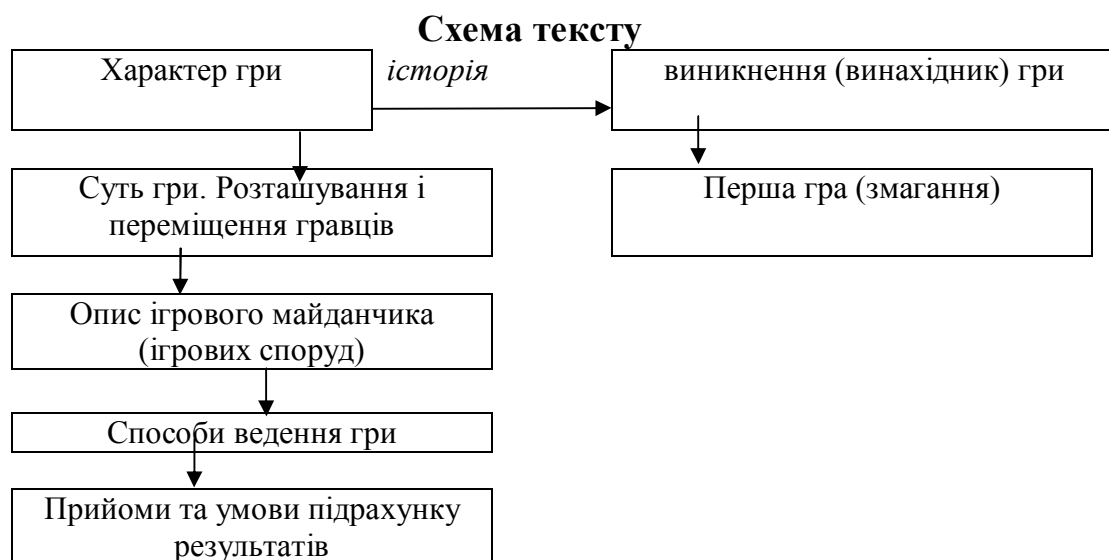
Завдання. 1. Ознайомтеся з текстом «Волейбол. Характер гри». Чи відповідає назва тексту його змістові? Доведіть свою думку.

2. Виконайте запропоновані завдання: а) доберіть синоніми до виділених слів, поясніть їх правопис; б) дайте відповіді на запитання до тексту.

3. Уведіть у текст: а) визначення поняття «волейбол», «пляжний волейбол»;

б) самостійно складений опис волейбольного майданчика.

4. Порівняйте текст зі схемою – візуальною опорою. Визначте межі наступних типових компонентів структури текстів такого виду:

5. Побудуйте висловлювання у жанрі описової характеристики з теми «Правила гри у (улюблений вид спорту)» на основі поданої схеми.

Завдання. Прочитайте текст «Веслування». Побудуйте висловлювання у жанрі порівняльної характеристики з теми «Чи є відмінність між веслуванням на каное і веслуванням на байдарках?» (за типом послідовного порівняння). Використайте схему:

1. Порівнювані поняття.

2. Схожі властивості: а) форма весла; б) форма і розмір човна; в) розташування веслувальника.

3. Відмінні ознаки: а) техніка веслування.

Значні утруднення виникають у студентів під час створення «динамічного опису», в якому смислове навантаження падає на дію, увага зосереджена на фіксації динаміки, на ряді послідовних моментів дійсності. Динамічний опис передає перебіг дії з маленькими часовими інтервалами в обмеженому просторі. Такі типи текстів широко

представлені в спортивному дискурсі, де використовуються з метою докладного, точного зображення дій, техніки виконання рухів, фізичних вправ, опису правил проведення ігор тощо, а відтак вимагають окремої уваги.

Завдання. 1. Прочитайте текст, виписуючи мовні засоби, які передають назви основних частин тіла, задіяних у виконанні рухів, та їх розташування.

2. Випишіть тематичну групу дієслів, які передають характерні дії техніки виконання, напрямки руху.

3. Докладно перекажіть текст на основі створеного опорного мовного матеріалу.

4. Уявіть ситуацію: ви – диктор на радіо. Напишіть текст для передачі «Ранкова гімнастика» і виголосіть його так, щоб хтось із слухачів (одногогрупників) зміг виконати запропоновані вправи.

Завдання. Прочитайте текст «Біг на короткі дистанції». Із скількох мікротем складається текст? 1. Випишіть опорні словосполучення, необхідні для передачі змісту. Складіть на основі тексту тематичну групу дієслів руху. 2. Спробуйте описати техніку виконання старту за поданим малюнком.

Завдання. Уявіть, що на церемонії «Останнього дзвоника». Вам як учителю і класному керівникові надано честь виголосити напутнє слово перед випускниками. У структурі таких виступів виділяють такі композиційні частини: 1) етикетний вступ; 2) вказівка на завершення одного і початок нового етапу життя; 3) визначення загального настрою і почуттів, що охоплюють присутніх; 4) характеристика нового етапу життя і завдань, які постануть перед випускниками; 5) побажання.

1. Кожен з компонентів напутнього слова поширте за допомогою вказівок на традиції або залучення прикладів з життя, історії, художньої літератури, використовуйте жарт або зверніться до забавних подій шкільного життя. Підготуйте текст напутнього слова і потренуйте у його виголошенні.

Завдання. Прочитайте текст напутнього слова директора школи на спортивному святі «День волейболіста». Підкресливши опорні конструкції, поділіть текст на частини. Визначте, за якою схемою побудоване напутнє слово і чи збігається вона із звичайними для цього жанру моделями.

Завдання. 1. Проаналізуйте запропонований текст вітальної промови з нагоди ювілею спортивної команди. Визначте мету і основну ідею промови. Які прийоми і мовні засоби допомагають авторові досягти мети, зробити ідею зрозумілою і переконливою?

2. Створіть вітальну промову від імені тренера ДЮСШ у зв'язку з перемогою вашої команди на змаганнях на основі поданої схеми.

3. Проаналізуйте запропоновані відеозаписи вітальних промов, виголошених на урочистостях з нагоди спортивних свят. Спробуйте визначити схему виступів зі слух. Проаналізуйте, наскільки основна ідея цих промов відповідає меті етикетного мовлення.

Отже, ефективному формуванню вмінь професійного монологічного мовлення сприяють: урахування професійної діяльності студентів, навчання монологічного мовлення у взаємозв'язку з розвитком інших видів мовленнєвої діяльності; адекватний меті навчання відбір навчального матеріалу, зокрема вербальних і візуальних опор; використання у навчальному процесі комплексу вправ, створеного з урахуванням психолінгвістичних особливостей монологу і завдань професійно орієнтованого навчання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К, 2010. – 844.
2. Стативка В. И. Взаимосвязанное обучение умениям речевой деятельности: Монография / В. И. Стативка. – Сумы, 2004. – 332 с.
3. Тарлаковская. Е. А. Лингвориторический подход к обучению монологической речи студентов лингвистического вуза / Е. А. Тарлаковская // Теоретические и прикладные аспекты изучения речевой деятельности: Сб. науч. статей. Вып. 2. – Н. Новгород: НГЛУ, 2007. – С. 107–114.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Прокопенко Ліліана Іванівна – кандидат педагогічних наук, в.о. доцента кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Коло наукових інтересів: лінгводидактика вищої школи, фразеологія, комунікативна лінгвістика.

ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ КУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ ЄЛИСАВЕТГРАДЩИНИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Олена ПРИТЮПА (Кіровоград)

У статті розкрито значення лекцій природничого профілю для розвитку природничої освіти Єлисаветградщини початку ХХ століття, що читалися на літніх педагогічних курсах для вчителів Херсонської губернії у 1913 році. Проаналізовано зміст навчальної програми та розкрито значення запропонованих методичних підходів.

В статье раскрыто значение лекций естественного профиля для развития естественного образования Елисаветградщины начала ХХ века, которые читались на летних педагогических курсах для учителей Херсонской губернии в 1913 году. Проанализировано содержание учебной программы и раскрыто значение предлагаемых методических подходов.

Ключові слова: природнича освіта, педагогічні курси, навчальна програма, індуктивний метод, дослід, спостереження, екскурсія.